

Олег Пластун

**КРОЛЕВЕЦЬКИЙ ПОВІТ
ЯК ОСЕРЕДОК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО**

DOI: 10.58407/litopis.230503

© О. Пластун, 2023. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4743-0254>

Мета. Автор зробив спробу охарактеризувати процес формування українських військових сил проти більшовиків періоду 1918 р. на прикладі Кролевецького повіту Чернігівської губернії. У центрі уваги постає діяльність збройних сил Української Держави на території Чернігівської губернії, а конкретно – у Кролевецькому повіті, їх розміщення, укомплектування, а також ефективність дій. **Методологія** дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості та системності. Для розкриття окресленої теми використано історико-генетичний та порівняльно-історичний методи.

Наукова новизна. У науковий обіг вводяться малодосліджені документи архівів ЦДАВО України та ДАЧО, листи й телеграми Кролевецької земської управи, а також накази та циркуляри повітового старости до волосних земських управ. Проблематика державотворчих процесів минулого століття вітчизняними та іноземними науковцями переважно акумулювалася на вивченні великих міст. Дослідження локальних проблем та концентрації історичних подій у провінційних містечках та селах є важливою віхою у подальшому розвитку історії України. Окреслена проблематика залишається актуальною, оскільки задає певний вектор у поглибленні краєзнавства ХХ ст. та робить ще один крок у напрямку усвідомлення об'єктивної історії країни. Документальна база дослідження повинна відкрити певну завісу минулого, адже саме ці процеси під час Української революції 1917–1921 рр. є найменш вивченими з позиції-місцевої історії.

Висновки. Програма створення військових формувань П. Скоропадського зітхтовхнулася з недостатньою організацією у вирішенні проблем, пов'язаних із призовною компанією та мобілізацією суспільства на низовому рівні. Це призвело до малоєфективного опору під час листопадового перевороту 1918 р., а потім, після відновлення УНР, хоробрій, але недостатній відсічі новій інтервенції більшовицької Росії. Гетьманська влада в Кролевецькому повіті, з одного боку, була досить далеко від столиці та губернського центру, а з іншого – досить близько для більшовицького наступу. Це й зумовило те, що три полки Сірожупанної дивізії дислокувалися саме в цьому повіті.

Ключові слова: Українська Держава, Кролевецький повіт, староста, Сірожупанники, Сердюцька дивізія.

Краєзнавчою складовою подій 1917–1921 рр. у Кролевецькому повіті займалися радянські історики М. Стожок і М. Серезенко. Їх праці були максимально просякнуті радянською ідеологією, яка трактувала Українську революцію як громадянську війну, а всі більшовицькі уряди ворожими та ганебними для тогочасної України. На протигагу радянській історіографії стали матеріали української діаспори. Так, у спогадах В. Проходи можна натрапити на інформацію про Першу стрілецько-козацьку (Сірожупанну) дивізію, полки якої знаходилися також і на території Кролевецького повіту в період Української Держави 1918 р.¹ Наукові дослідження періоду незалежності дозволяють відновити історичну справедливість. Зокрема, це праці історика П. Подобеда, юриста О. Тимошука, краєзнавця А. Карася та ін.

Навесні 1918 р. влада Української Держави вирішила поновити склад керівників на місцях. Українська влада призначила від себе комісарів, біля яких було приставлено військових губерніяльних і повітових комендантів. Про відповідальний відбір людей на нові посади не йшлося, оскільки не ставилося питання щодо лояльності урядові П. Скоропадського новопризначеного комісара чи інтенданта². Незважаючи на це, уже 14 травня 1918 р. комісари були замінені на старост. У Кролевеці спочатку старостою став І. Соломка, а пізніше – О. Сергієнко³. У другій половині травня 1918 р. Кролевецьке повітове у

¹ Прохода В. Записки до історії Сірих (Сірожупанників). *За Державність*. 1935. № 1. С. 85.

² Дорошенко Д. *Історія України 1917–1923 рр.*: У 2 т. Нью-Йорк, 1954. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 р. С. 87.

³ Пластун О. Архівні документи Кролевецького повіту 1918 р. як джерела з історії українського державотворен-

військовій повинності присутствіє (далі – військове управління) направило до волосних повітових управ Кролевецького повіту, Кролевецької міської управи та Коропського міського загального управління лист із проханням надати інформацію щодо осіб, які народилися в 1899 р. та підлягали військовому призову в 1920 р.⁴ Цього ж місяця повітовий комендант оголосив про набір до Сердюцької дивізії жителів Кролевецького повіту. Планувалося провести набір майбутніх солдат до трьох осіб із кожного села повіту, що мало складати від 50 до 75 осіб віком від 18 до 25 років. Охочі вступити до лав Сердюцької дивізії мали прибути в м. Кролевець до повітового військового начальника не пізніше 25 травня 1918 р., а також мати при собі посвідчення від селянських управ про ідентифікацію особи та її неналежність до більшовиків⁵.

6 серпня 1918 р. Кролевецький повітовий староста видав циркуляр, який був розісланий усім головам волосних земських управ. Слід звернути увагу на рекомендацію щодо дострокового призову новобранців 1920 р. А саме: при відборі призовників до лав армії потрібно було дізнатися про наявність у нього чи його батьків десяти або більше десятин землі, а також про старшого чи молодшого брата віком не менше 17 років. Наголошувалося на тому, щоб список майбутніх призовників був відповідно до цих рекомендацій та надісланий волосними управами до 15 серпня 1918 р. Новобранці мали прибути до Кролевця у повітове військове управління 22 серпня о 9 годині ранку. Звернемо увагу, що в цьому документі були вказані саме 20 серпня та 10 година, а вже потім виправлено на вище згадані дату та час. Були вказані також такі вимоги: призовники, які мали кримінальне минуле чи перебували під слідством, не повинні бути включені до списку та проходити медкомісію у Кролевець⁶.

Досить інформативними постають спогади П. Точоного – одного із учасників більшовицького партизанського руху на Чернігівщині – про події в Ніжинському повіті в серпні 1918 р. Він розповідає, як поблизу с. Хібалівка, на річці Десна, вони зробили засідку на пароплав. На ньому було арештовано 10 осіб, зокрема два полковники: один із них, старшого віку, був комендантом Кролевця, а інший, бравий та молодий, – Конотопа. Після вивантаження припасів та висадки арештованих пароплав було відпущено. На жаль, П. Точоний не пише про маршрут цього річкового транспортного засобу, а тільки вказує місце засідки на нього. Далі він згадує, що хотів забрати Кролевецького коменданта з іншими полоненими, але двоє червоних партизан – Голота та П'явка, настояли на тому, щоб цього військового командира відпустити. Аргументували це рішення тим, що старий комендант і так скоро помре через свій вік. Згодом вони відпустили ще одного військовослужбовця, який своєю поведінкою справив на більшовиків гарне враження, а решту – 8 полонених, розстріляли. Цікавим постає факт відданості Конотопського коменданта Українській державі. Зі слів самого П. Точоного: «Решту розстріляли, оскільки ніхто з них не хотів нічого говорити. Конотопський комендант категорично заявив: “Я вам нічого не скажу, можете розстрілювати”, і почав лаятися. Коли ми обшукали полонених, він схопив папірець, зім'ятий у кульку, та почав її жувати. Імовірніше, це був таємний документ. Як тільки було вилучено цей папірець, нічого вже не можна було розібрати, оскільки текст був повністю зіпсований. Тут його і завололо багнетом. Лаявся він відчайдушно»⁷.

У середині серпня 1918 р. Кролевецьке військове управління знову звернулося до волосних земських та міських управ Кролевецького повіту з черговою вимогою щодо списків призовників. Чернігівське губернське військове управління надало розпорядження від 13 квітня 1918 р. про те, щоб влада на місцях надала списки призовників 1899 та 1900 років народження в повітове військове управління терміном до 10 травня 1918 р. Саме тому виникла потреба в доопрацюванні цих списків, аби надіслати їх до 25 серпня 1918 р. у відповідні інстанції⁸.

13 серпня 1918 р. керівник Державної варту 4-ї дільниці Кролевецького повіту отримав листа, що у відповідь на наказ від Кролевецького повітового старости Сергієнка від 6 серпня 1918 р. зробити все необхідне, щоб станом на 22 серпня о 9 ранку в Кролевецькому військовому управлінні майбутні солдати 1899-го року народження пройшли медичне обстеження для вступу до Сердюцької гетьманської дивізії. У містечку Понорниця вище зазначеним вимогам відповідали Петро Максимович Гончаров і Павло Петрович Тка-

ня. *Сіверщина в історії України*. Ніжин, 2020. Вип. 13. С. 266.

⁴ Центральний державний архів вищих органів управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 86.

⁵ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 153–153 зв.

⁷ Точенький П. Епизоды августовских боев 1918 г. на Нежинщине. *Летопись революции*. Харьков: Государственное изд-во Украины, 1926. № 2 (17). С. 86–87.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 123.

чов⁹. 14 серпня 1918 р. Понорницькою волосною управою надіслано лист до Крисківського сільського старости з вимогою повідомити новобранцям дострокового призову 1920 р. Дмитру Васильовичу М'ясоїду та Макару Кириловичу Щербоносу про необхідність з'явитися 22 серпня 1918 р. до 9 ранку в Кролевецьке військово-управління для підтвердження їхнього подальшого проходження військової служби¹⁰.

23 серпня 1918 р. Кролевецький повітовий староста Сергієнко підписав новий екстрений циркуляр, в якому йшлося про відмінності від попереднього, датованого 6 серпня 1918 р. Вони полягали в наявності у новобранців земельних наділів від 5 до 10 десятин проти 10 і більше десятин, зазначених у попередньому документі. Термін надання списків продовжено до 30 серпня, а проходження медкомісії у Кролевецькому військово-управлінні – до 5 вересня 1918 р.¹¹

Сердюцька дивізія розглядалася гетьманом П. Скоропадським саме як власна гвардія. В основу її формування був закладений соціальний принцип, що переважав над національним. Для забезпечення ефективного функціонування дивізії передбачалося залучення до її складу представників заможних верств населення. Перебіг подальших подій виявив хибність цих розрахунків, які визнавав і сам гетьман: «Це був єдиний засіб забезпечити себе від більшовизму. З досвіду Сердюцької дивізії, цей засіб комплектування новобранців у нас навряд чи приніс би вагому користь, як це в результаті й виявилось»¹².

Військова повинність за законом від 24 липня 1918 р. оголошувалася загальною. Призов новобранців проводився на підставі особливої інструкції від 30 червня 1918 р. Міністерствами військових і внутрішніх справ. Зазначалося, що «козаки для укомплектування Сердюцької гетьманської дивізії обиралися під контролем повітових організацій хліборобів, виключно із сімей землевласників-хліборобів, котрі мали більшу кількість землі»¹³. Списки обраних затверджувалися губернськими організаціями Співки хліборобів. Першочергово підлягали призову громадяни віком від 18 до 25 років. Середньостатистичний набір повіту становив 125 осіб. Кожний призовник повинен був мати персональне посвідчення від відповідальної організації хліборобів.

На додачу, крім Сердюцької дивізії на території Чернігівської губернії було створено ще одне військово-формування – Сірожупанна дивізія. Слід звернути увагу на таке: 17 липня 1918 р. начальник Генерального штабу Української Держави полковник О. Сливінський порушив питання про використання дивізії для боротьби з більшовицькими загонами на Чернігівщині. Для цього він звернувся до Вищого Австро-Угорського Командування (далі – ВКА) з проханням про найшвидшу відправку частини цієї дивізії, кількістю 4000 ос., 450 коней, 16 кулеметів і 6 гармат, через Ковель, Сарни, Коростень, Київ, Конотоп у район Кролевець. 8 серпня 1918 р. це звернення отримало негативну відповідь¹⁴.

13 серпня 1918 р. уповноважений цісарсько-королівських збройних сил Австрійської імперії (ц.і.к.) ВКА генерал-майор граф Леліо Шпанноччі (Lelio Graf Spannocchi) підписав з українським військовим міністром О. Рогозою угоду, згідно з якою Сірожупанна дивізія мала застосовуватися насамперед для забезпечення внутрішньої безпеки та порядку Української Держави. Також наголошувалося на тому, що на період присутності військ Центральної держави в Україні дивізія мала підпорядковуватись або ц.і.к., або німецькому командуванню, залежно від зони відповідальності, у межах якої вона буде застосовуватися українським урядом за погодженням союзників¹⁵. Та вже на початку вересня 1918 р. Сірожупанна дивізія була в резерві на Чернігівщині. Вона розташовувалася так: у м. Конотопі – штаб дивізії, 3-й піший полк та інженерна сотня; у с. Алтинівці – 1-й піший полк та гарматний полк; у м. Кролевеці – 2-й піший полк; у м. Коропі – 4-й піший полк¹⁶. Цікавим виступає той факт, що три з чотирьох населених пунктів, крім м. Конотопа, де була розквартирована дивізія, знаходилися в Кролевецькому повіті.

Призовну кампанію продовжено восени 1918 р. Кролевецьке військово-управління 10 вересня 1918 р. знову звернулося до волосних земських і міських управ Кролевецького повіту. Були внесені такі корективи: батьки новобранців мали володіти землею від 3 до 5 десятин та бути мешканцями вище зазначеного повіту. У документі вказувалося, що

⁹ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 152.

¹⁰ Там само. Арк. 122–122 зв.

¹¹ Там само. Арк. 160–160 зв.

¹² Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 186.

¹³ Тимощук О. Війська «спецназу» та «національна гвардія» останнього українського гетьмана (квітень-грудень 1918 р.). *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 7. С. 140.

¹⁴ Там само. С. 139.

¹⁵ Морітц В. Австро-Угорщина та Україна кризь призму проблеми військовополонених та їх повернення додому у 1918 р. *Окупація України 1918 р.: Історичний контекст, стан дослідження, економічні та соціальні наслідки*. Мат. міжнар. наук. конф. / Пер. з нім. мови М. Кушніра. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. С. 107.

¹⁶ Подобед П. З-під Конотопа до Аризони: невігдані історії вояків Армії УНР. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. С. 40.

18 вересня є останнім терміном для решти новобранців, які так і не з'явилися на медкомісії під час двох попередніх хвиль призову¹⁷.

У другій половині вересня 1918 р. Крелевецька повітова земська управа інформувала волосні земські управи про поширення епідемії дифтерії, скарлатини та червеного тифу. З метою зменшення захворюваності серед населення повіту були розроблені та розіслані відповідні інструкції: 1) мешканці повіту мають закопувати туші померлих тварин у землю; 2) усі колодязі та водойми мали бути приведені у належний стан, очищені та оснащені особливими відрами, а також прибрані всі подвір'я від нечистот та сміття; 3) тіла померлих повинні були негайно переноситись із будинків на кладовище, а їх поховання здійснюватися в закритих трунах¹⁸.

28 вересня 1918 р. Крелевецьке військове управління інформувало, що відповідно до проекту Статуту про військову повинність Української Держави, не пізніше 5 жовтня 1918 р. слід надіслати повну інформацію про майбутніх новобранців. Сам призов мав бути проведений протягом місяця з 15 листопада до 15 грудня 1918 р.¹⁹ Свідоцтво про реєстрацію до призовної дільниці складалося з одного аркуша, на якому вказувалося: ім'я, по батькові та прізвище призвоника; його місце проживання; дата та рік народження; номер призовної дільниці; віросповідання, а також коротка інформація про сімейний стан, освіту та посаду. Прикладом є свідоцтво Павла Петровича Ткачова, який народився 3 листопада 1899 р. в містечку Понорниця Крелевецького повіту Чернігівської губернії. Був закріплений за 3-ю Понорницькою призовною дільницею. За віросповіданням – православний. Щодо його сімейного стану, освіти та посади, інформація досить лаконічна – всього три слова: «неодружений, освічений, прикажчик»²⁰.

23 жовтня 1918 р. Крелевецьке військове управління, керуючись циркуляром Чернігівського губерньського старости від 12 жовтня за № 1262, повідомляло про те, що канцелярія військкомату надала 8 екземплярів оголошень про призов новобранців 1920 р. Оголошення слід було розклеїти у громадських місцях, а також застосувати заходи з метою внесення до списків достовірної інформації щодо всіх призвоників²¹.

Універсал П. Скоропадського про федералізацію з небільшовицькою Росією спровокував повстання проти гетьмана. До нього долучилася і Сірожупанна дивізія. Переверот у її лавах стався вночі з 17 на 18 листопада 1918 р. в м. Конотопі – у штабі дивізії. Директорією УНР командиром дивізії було призначено сотника Палія. Він, виконуючи наказ Директорії, видав розпорядження про зосередження всіх полків у м. Конотопі для боротьби з військами гетьманського уряду. Цей наказ отримали полки в с. Алтинівці, м. Крелевці та м. Коропі. 19 листопада 1918 р. першим прибув 1-й козацько-стрілецький полк на чолі з полковником Пузицьким та гарматний полк, яким тимчасово командував поручик Яськевич. 20 листопада 1918 р. прибув 4-й полк під командуванням сотника Любича. 2-й Сірий полк залишився у Крелевці для ліквідації незгодних з повстанням колишніх гетьманських загонів, а в подальшому – для боротьби з більшовицькими військами. Командиром цього полку спочатку був сотник Паньківський, згодом сотник Шелер, оскільки полковник Локоченко, призначений наприкінці жовтня, на початку листопадового повстання проти гетьмана зайняв позицію нейтралітету. Хоча Крелевецький повітовий староста Сергієнко був проти повстанців, сірожупанникам усе ж таки вдалося роззброїти міську охорону та встановити владу Директорії у повіті²².

18 листопада 1918 р. влада у Крелевці перейшла до рук Директорії УНР. Повернення УНР стало можливим завдяки вдало обраному моменту для наступу, адже в середині листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський втратив підтримку з боку Німецької імперії, яка зазнала поразки в Першій світовій війні. Крім того, саме в листопаді 1918 р. активізувався народний рух проти австро-німецького окупаційного режиму та політики гетьманату. Автор також погоджується з висновком О. Бойко – дослідниці Української революції 1917–1921 рр., у тому, що «повстання проти П. Скоропадського відбулося під гаслами перш за все соціального характеру, але з певним національним відтінком»²³. Ліквідувавши Українську Державу, відновлена УНР так і не змогла створити гідного заміника гетьманським органам місцевого самоврядування та запустити чинний владний механізм.

2 грудня 1918 р. Понорницька волосна земська управа отримала від Крелевецького військового управління повідомлення про те, що, відповідно до телеграми Губерньського

¹⁷ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 171.

¹⁸ Там само. Спр. 5. Арк. 104.

¹⁹ Там само. Спр. 2. Арк. 178.

²⁰ Там само. Арк. 184.

²¹ Там само. Арк. 193.

²² Прохода В. Записки до історії Сірих... С. 86–87.

²³ Бойко О. Протигетьманське повстання (1918 р.): підсумки та наслідки. *Тематичний збірник наукових праць / Національний музей історії України*. Київ, 2011. С. 7–15.

старости за № 4597, призов осіб 1899 р. народження був відкладений на невизначений термін²⁴.

У Кролевецькому повіті від 21 грудня 1918 р. повітовим комісаром Плаксіним було зроблено оголошення, в якому йшлося про те, що адміністративна влада в повіті переходила до рук комісара замість старости, посада останнього ліквідовувалася у зв'язку з листопадними подіями (повстання проти П. Скоропадського). Державна варта припиняла існування, а замість неї створювалася міліція, до завдань якої входила охорона правопорядку²⁵.

31 грудня 1918 р. керівник Кролевецької повітової міліції надіслав запит голові Понорницької волості, у якому вимагав якнайшвидше надати інформацію про колишніх вартових, які, з його слів, «робили злочинства над населенням повіту». У документі наголошувалося на тому, що обіймати попередні посади вже в статусі службовців Народної міліції особи, «котрі катували люд», не мають права²⁶.

Більшовицькі війська протягом грудня 1918 – січня 1919 рр. окупували всю Чернігівщину. 12 січня 1919 р. 1-ша українська радянська (Таращанська) дивізія здобула перемогу в бою із Сірожупанною дивізією армії УНР та захопила Чернігів. 13 січня 1919 р. Новгород-Сіверський полк більшовиків під командуванням Т. Черняка захопив Кролевець. Про перебіг боїв за місто сучасник тих подій П. Точоний згадує: «Місто Короп повинен був захопити Новгород-Сіверський полк, який наступав у цей час на місто Кролевець, але цьому завадив 3-й Глухівський полк під командуванням Павеліна, а саме: знаходячись на лівому фланзі Новгород-Сіверського полку, при підході до с. Грузьке, він потрапив під артилерійський обстріл і контратаку однієї з частин Сердюцької дивізії. Не витримавши артвогню і натиску “сердюків”, полк Павеліна відступив, оголивши при цьому частину фронту»²⁷.

Ці спогади – не єдине джерело про ті події. Краєзнавець М. Серженко зазначав: «У боях під Кролевцем та за саме місто петлюрівці були вщент розбиті. Наступ червоних був настільки несподіваним, що в Кролевці петлюрівці кидали все і розбігалися. Упертий бій точився біля будинку міського голови Стожка, де зібралися петлюрівські офіцери. Вони разом із родиною міського голови вели вогонь по червоних частинах, що наступали. Після короткого, але гарячого бою, вороги були знищені. Надвечір 13 січня 1919 р. в Кролевці була відновлена влада більшовиків»²⁸.

Інший радянський краєзнавець М. Стожок подає таку версію бою: «Петлюрівське командування весь час до Кролевця перекидало з Конотопа поповнення. 31 грудня, як повідомляв Черняк, командир Новгород-Сіверського полку, у штаб дивізії у Кролевець прибув чорноморський загін петлюрівців під командування Шака, який розпочав наступ на м. Вороніж Глухівського повіту. Наступ петлюрівців підтримав бронепοїзд гарматним вогнем. На роз'їзді поблизу с. Пиротчине Глухівського повіту відбувся бій. Новгородсіверці примусили ворогів відступати до Кролевця. У наступні дні бої продовжувалися з перемінним успіхом. Увечері 13 січня Новгород-Сіверський полк наступав на Кролевець. Уздовж залізниці просувався батальйон під командуванням М. Слюнька. Перед Кролевцем раптово з'явився ворожий бронепοїзд, який примусив червоноармійців залягти в глибокий сніг. Відстали гармати, які застрягли в снігових наметах поблизу с. Реутинці. Бій розгортався, петлюрівська піхота з хуторів, розкиданих по шляху до Кролевця, розсипаними шеренгами перейшла в наступ, намагаючись відрізати шлях новгородсіверцям. Своєчасно підійшла батарея Левіна, яка складалася з чотирьох гармат і пошкодила бронепοїзд»²⁹. «У Кролевці петлюрівці зосередили 1500 січових стрільців з бронепοїздом і броньованим автомобілем. Після запеклого бою, який тривав цілий день, надвечір першими увірвалися до Кролевця партизани Бистрицького загону»³⁰. Далі М. Стожок, закінчуючи описувати цей бій, указує, що «петлюрівці» поспішно відступали на с. Алтинівку, а потім на м. Конотоп.

Вище зазначена інформація подавалася заангажовано, з позиції радянської історіографії. Звернемося до інтерпретації тих подій представниками української діаспори. В. Прохода – підполковник армії УНР – згадує: «2-й полк Сірожупанників нараховував 900 багнетів, 30 шабель і 8 кулеметів, знаходився у Кролевці, боронячи лінію Ретик–Бистрик–хутір Брюховецького–Короп. На початку грудня 1918 р. 2-й курінь 2-го Сірого полку, зі

²⁴ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 195.

²⁵ Карась А., Пластун О. Кролевець у буремні роки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. *Конотопські читання: зб. наук. пр. КМКМ ім. О.М. Лазаревського*. Ніжин, 2017. Вип. VIII. С. 91.

²⁶ ЦДАВО України. Ф. 1523. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 28.

²⁷ ДАЧО. Ф. Р-1510. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 51.

²⁸ Серженко М. За владу Рад. *Зоря Комунізму* (Кролевець). 1957. 14 липня. С. 2.

²⁹ Стожок М. Солдат революції. *Маяк комунізму* (Кролевець). 1987. 9 квітня. С. 2.

³⁰ Стожок М. У боротьбі проти Директорії. *Маяк комунізму*. 1987. 13 жовтня. С. 2.

штабом в Кролевеці, під натиском більшовиків із боєм відступив від станції Терещенська (нині – смт. Вороніж Шосткинського району Сумської області – О.П.) до хутора Брюховецького. 3-й курінь безпосередньо захищав лінію Бистрик–Ретик. Лінію фронту хутір Брюховецького–Бистрик–Ретик боронив 2-й Сірий полк із допомогою броньованого потягу “Палій” від атак більшовиків до 5 січня 1919 р., коли він був замінений на 5-й полк Чорноморського кошу»³¹.

Отже, можна зробити певні висновки. Спочатку 2-й полк Сірожупанників, а потім 5-й полк Чорноморського кошу, боронили Кролевецький повіт. Так, наприклад, М. Серезенко пише, що «петлюрівці кидали все й розбіглися», але потім уточнює: «...упертий бій точився біля будинку міського голови Стожка»; повідомляє він і про те, що там зібралися «петлюрівські офіцери». Тобто бойові командири армії УНР обороняли місто від більшовиків. М. Стожок повідомляє, що «вогонь бронепоезда змусив червоноармійців залагати в глибокий сніг»³². Це свідчить про те, що Кролевець не був зданий без бою, але червоноармійці змусили відступати останні українські військові сили з міста, що у свою чергу поставило крапку в офіційному управлінні повітом владою УНР. Протягом наступних років влада змінювалася тільки в проросійському контексті: із приходом білогвардійців, а в подальшому – відновленні більшовицької влади та її остаточному закріпленні в регіоні.

Висновки. Хоча початкові функції Сердюцької дивізії полягали в підтримці порядку серед населення, дивізія майже всім складом перейшла на бік УНР. Набір призовників до лав цього військового формування аж до самого державного перевороту так і не зміг себе виправдати та вплинути на збереження Гетьманату. Соціальні перетворення повіту не могли суттєво вплинути на ситуацію в губернії, а тим більше – усієї Української Держави 1918 р. Подальші дослідження зможуть більш детально розглянути причини та наслідки революційних подій на місцях.

References

- Boiko, O. (2011). *Protyhetmanske povstannia (1918 r.): pidsumky ta naslidky* [The anti-hetman uprising (1918): results and consequences]. Kyiv, Ukraine.
- Karas, A., Plastun, O. (2017). *Krolevets u buremni roky ukrainskykh vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr.* [Krolevets during the stormy years of Ukrainian liberation competitions of 1917–1921]. *Konotop-ski chytannia – Konotop readings, VIII*, P. 83–99. Nizhyn, Ukraine.
- Moritts, V. (2009). *Avstro-Uhorshchyna ta Ukraina kriz pryzmu problemy viiskovopolononykh ta yikh governennia dodomu u 1918 r.* [Austria-Hungary and Ukraine through the prism of the problem of prisoners of war and their return home in 1918]. Chernivtsi, Ukraine.
- Plastun, O. (2019). *Iak petliurivtsi «chastuvaly vyzvolnyteliv»* [How the people of Petliura «took care of liberators»]. *Krolevetskyi visnyk – Krolevets bulletin, 15 February*, P. 5. Krolevets, Ukraine.
- Plastun, O. (2020). *Arkhivni dokumenty Krolevetskoho povitu 1918 r. yak dzherela z istorii ukrainskoho derzhavotvorennya* [Archive documents of the Krolevets district, as sources of the history of the Ukrainian statehood, 1918]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy – Sivershchyna in the history of Ukraine, 13*, P. 265–269. Nizhyn, Ukraine.
- Podobied, P. (2017). *Z-pid Konotopa do Aryzony: nevyhadani istorii voiakiv Armii UNR* [From Konotop to Arizona: uncharted stories of UNA Army soldiers]. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
- Tymoshchuk, O. (1999). *Viiska «spetsnazu» ta «natsionalna hvardiia» ostannoho ukrainskoho hetmana (kviten–hruden 1918 r.)* [Troops of «special forces» and «national guard» of the last Ukrainian hetman (April–December 1918)]. *Kultura narodov Prychernomor'ia – Culture of the peoples of the Black Sea region, 7*, P. 135–144. Simferopol Ukraine.

Пластун Олег Вікторович – аспірант кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (вул. Графська, 2, м. Ніжин, 16600, Чернігівська область).

Plastun Oleh – postgraduate student of the department of history of Ukraine at Mykola Gogol Nizhyn state university (2 Graftska Str., 16600, Ukraine).

E-mail: sotar00740@gmail.com

KROLEVETS DISTRICT AS A CENTER OF ARMED FORCES OF THE UKRAINIAN STATE OF PAVLO SKOROPADSKY

Purpose. *The author attempts to characterise the process of formation of the Ukrainian military forces against the Bolsheviks in 1918 on the example of the Krolevets district of Chernihiv province. The focus is on activities of armed forces of the Ukrainian State on the territory of Chernihiv province, specifically in Krolevets district, their deployment, manning, and effectiveness. The research methodology is based on the*

³¹ Прохода В. Записки до історії Сірих... С. 93.

³² Пластун О. Як петлюрівці «частували визволителів». *Кролевецький вісник*. 2019. 15 лютого. С. 5.

principles of historicism, scientificity and systematicity. The historical-genetic and comparative-historical methods were used to reveal the topic.

Scientific novelty. The article introduces into scientific circulation little-studied documents from archives of the Central State Archives of Ukraine and the SACR (State archive of Chernihiv region), letters and telegrams of the Krolevets zemstvo administration, as well as orders and circulars of the district starosta to the volost zemstvo administrations. Problems of state-building processes of the last century have been mainly concentrated by native and foreign scholars on the study of large cities. The study of local problems and the concentration of historical events in provincial towns and villages is an important step in the further development of Ukrainian history. Outlined issues remain relevant, as they set a certain vector in deepening the study of 20th c. local history and make another step towards understanding the objective history of the country. The documentary base of the study should open a certain veil of the past, because these processes during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 are the least studied in terms of local history.

Conclusions. P. Skoropadskyi's programme of creating military formations faced insufficient organisation in solving problems related to the conscription campaign and mobilisation of society at the low level. This resulted in weak resistance during the November 1918 revolution, and then, after the restoration of the UNR, in a brave but insufficient response to the new intervention of bolshevik Russia. Hetman's power in the Krolevets district, on the one hand, was far enough from the capital and the provincial centre, and on the other hand, close enough for the bolshevik offensive. This was the reason why three regiments of the Sirozhupan division were stationed in this district.

Key words: Ukrainian State, Krolevets district, headman, Sirozhupannyky, Serdyutsk division.

Дата подання: 26 липня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 20 жовтня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Пластун, О. Кролевецький повіт як осередок збройних сил Української Держави Павла Скоропадського. *Сіверянський літопис*. 2023. № 5. С. 18–24. DOI: 10.58407/litopis.230503.

Цитування за стандартом APA

Plastun, O. (2023). Krolevetskyi povit yak oseredok zbroinykh syl Ukrainskoi Derzhavy Pavla Skoropadskoho [Kroleves district as a center of armed forces of the Ukrainian State of Pavlo Skoropadsky]. *Sivrianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 18–24. DOI: 10.58407/litopis.230503.

